

ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ, ЩО МЕЖУЮТЬ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИКІВ

У статті аналізуються питання покарання за злочини проти здоров'я населення, що межують із незаконним обігом наркотиків. Значну увагу приділено висвітленню вад санкцій за ці злочини та визначенню шляхів їх удосконалення.

Ключові слова: покарання; санкції; злочини проти здоров'я населення, що межують із незаконним обігом наркотиків; покарання за злочини проти здоров'я населення, що межують із незаконним обігом наркотиків; санкції за злочини проти здоров'я населення, що межують із незаконним обігом наркотиків.

Розділ XIII Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) окрім норм про відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів містить також норми, що встановлюють відповідальність за інші злочини проти здоров'я населення (статті 321–327 КК).

Дослідженню окремих проблем кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення присвятили свої праці В. А. Владіміров та П. Ф. Гришанін [1], М. Д. Дурманов [2], П. С. Матишевський [3], М. А. Єфімов [4], В. М. Смітєнко [5], О.П. Литвин [6], Є. В. Фесенко [7]. Однак дослідження правознавців були присвячені переважно юридичному аналізу складів цих злочинів, їхній кримінологічній характеристиці й особливостям запобігання таким діянням. Теоретичні і прикладні проблеми покарання за злочини аналізованої категорії не отримали належного висвітлення. У дисертаціях українських науковців, захищених останнім часом, зокрема, О. І. Петренка [8, с. 15–17] та В. В. Дзундзи [9, с. 14–15], запропоновано шляхи вдосконалення санкцій лише за окремі злочини проти здоров'я населення – передбачені ст. 323 та ст. 324 КК відповідно.

На нашу думку, злочини проти здоров'я населення, передбачені статтями 321–327 КК, можна поділити на дві групи: 1) злочини проти здоров'я населення, що межують із незаконним обігом наркотиків (статті 321–324 КК); 2) злочини проти здоров'я населення, що загрожують масовим захворюванням населення (статті 325–327 КК). У межах цієї наукової статті наша увага буде прикута до покарання за злочини першої групи.

У санкціях норм про відповідальність за злочини проти здоров'я населення, що межують із незаконним обігом наркотиків, із дванадцяти видів покарань, передбачених ст. 51 КК, законодавець використав *чотири* види основних пока-

рань – штраф, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк. Зокрема, штраф передбачено в чотирьох санкціях за вчинення таких злочинів (частини 1, 2 ст. 321, ст. 322, ч. 1 ст. 323 КК). При цьому за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 323 КК, суд, як правило, може призначити штраф у розмірі до 850 грн; злочину, передбаченого ч. 2 ст. 321 КК, – до 1700 грн; злочинів, передбачених ч. 1 ст. 321, ст. 322 КК, – від 850 до 1700 грн.

Позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю як основне покарання передбачено в одній санкції (ч. 1 ст. 323 КК); обмеження волі – у чотирьох санкціях (статті 322, 324, ч. 2, 3 ст. 323 КК); позбавлення волі на певний строк – у дев'яти санкціях аналізованих злочинів (статті 321, 322, частини 2, 3, 4 ст. 323, ст. 324 КК).

У всіх зазначених санкціях статей штраф є найм'якшим видом покарання. Так, у санкціях за злочини, що передбачені частинами 1, 2 ст. 321 КК, штраф постає альтернативою лише одному виду покарання – позбавленню волі на строк до 3 років. У санкції за злочин, передбачений ч. 1 ст. 323 КК, штраф «конкурує» також з одним видом основного покарання – позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років. У свою чергу, в санкції за злочин, передбачений ст. 322 КК, штраф можна застосувати замість двох основних видів покарань – обмеження волі на строк до 3 років або позбавлення волі на той самий строк. У санкціях за злочини, передбачені частинами 2, 3 ст. 323, ст. 324 КК, як альтернативні передбачено два покарання – обмеження волі та позбавлення волі на певний строк.

Таким чином, санкції, встановлені законодавцем за аналізовані злочини, порівняно із санкці-

ями за «наркотичні» злочини не вирізняються особливою суворістю. Більшість з них є простими, альтернативними (частини 1, 2 ст. 321, ст. 322, частини 1, 2, 3 ст. 323, ст. 324 КК) санкціями, меншість – одиничними, відносно визначеними (частини 3, 4 ст. 321, ч. 4 ст. 323 КК).

Проведене нами дослідження санкцій аналізованих кримінально-правових норм на предмет їхньої відповідності правилам юридичної техніки дає змогу виявити такі вади їх конструювання.

1. Спостерігається неузгодженість окремих санкцій спеціальних норм із санкціями загальних норм, що передбачають відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів.

Більшість норм, які встановлюють відповідальність за злочини, що межують із незаконним обігом наркотиків, є спеціальними щодо загальних норм, які передбачають відповідальність за «наркотичні» злочини. Зокрема, частини 1, 3, 4 ст. 321 КК є спеціальною нормою щодо ст. 307 КК; ч. 2 ст. 321 – щодо ч. 1 ст. 320 КК; ст. 322 КК – щодо ч. 1 ст. 317 КК; ч. 1 ст. 323, ст. 324 КК – щодо ч. 2 ст. 315 КК. Підставою для виокремлення зазначених спеціальних норм у більшості випадків є суттєва відмінність характеру і ступеня суспільної небезпеки дій з предметом аналізованих злочинів – отруйними чи сильнодіючими речовинами, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами (ст. 321 КК); отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами (ст. 321 КК); обладнанням, призначеним для виробництва чи виготовлення отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 321 КК); одурманюючими засобами (статті 322, 324 КК) порівняно з діями з предметами злочину у загальних нормах. При цьому, через необхідність диференціації відповідальності за аналогічні незаконні дії з різним за характером і ступенем суспільної небезпеки предметом злочину законодавцем встановлено менш суворі санкції у спеціальних нормах (частини 1, 3, 4 ст. 321, статті 322, 323, 324 КК), порівняно із санкціями у загальних нормах (ст. 307, ч. 2 ст. 315, ч. 1 ст. 317 КК).

Наприклад, незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 1 ст. 307 КК) караються *позбавленням волі на строк від 3 до 8 років*. У свою чергу, вчинення таких незаконних дій із отруйними або сильнодіючими речовинами, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, а також здійснення таких дій щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення отруйних або сильнодію-

чих речовин, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, без спеціального на те дозволу (ч. 1 ст. 321 КК), караються *штрафом від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян* (далі – НМДГ) *або позбавленням волі на строк до 3 років*.

Інший приклад – ч. 1 ст. 317 КК, яка за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення *наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів*, а також надання приміщення з цією метою, встановлює покарання у вигляді *позбавлення волі на строк від 3 до 5 років*. А санкція за незаконну організацію або утримання місць для вживання з метою одурманювання *лікарських та інших засобів, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами*, а також надання приміщень з такою метою (ст. 322 КК), передбачає менш суворе покарання – *штраф від 50 до 100 НМДГ або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на той самий строк*.

Отже, при конструюванні аналізованих спеціальних норм законодавець дотримався правила про запровадження у спеціальній нормі менш суворого покарання, порівняно із санкцією загальної норми, оскільки її виокремлення зумовлене зміною ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його зменшення.

Водночас законодавець не врахував цього та інших правил конструювання санкцій спеціальних правових норм [10, с. 95–96] при оснащенні санкції за злочин, передбачений ч. 2 ст. 321 КК. Зокрема, порушення правил виробництва, виготовлення, зберігання, обліку, відпуску, розподілу, торгівлі, перевезення, пересилання чи використання *наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів*, призначених для виробництва чи виготовлення цих засобів чи речовин (ч. 1 ст. 320 КК), карається *штрафом до 50 НМДГ або обмеженням волі на строк до 4 років, або позбавленням волі на строк до 3 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років*.

Натомість порушення встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання *отруйних чи сильнодіючих речовин*, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або *отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів* (ч. 2 ст. 321 КК), карається *штрафом до 100 НМДГ або позбавленням волі на строк до 3 років*. Отже, санкція за цей злочин є більш суворою, оскільки передбачає більший розмір штрафу та меншу кількість основних покарань, альтернативних позбавленню волі.

2. Спостерігається також певна непослідовність при встановленні за порівнювані злочини

покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Встановивши це додаткове покарання за злочин, передбачений ч. 1 ст. 320 КК, законодавець чомусь не встановив його за аналогічні дії з *отруйними чи сильнодіючими речовинами*, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або *отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами* (ч. 2 ст. 321 КК).

Для призначення зазначеного покарання в аналізованих випадках суд має послатися на ч. 2 ст. 55 КК, оскільки його в санкції за останній злочин не передбачено. Варто погодитися з Л. Л. Кругліковим стосовно того, що такі законодавчі конструкції не відповідають правилам юридичної техніки і вносять певну розбалансованість у судову практику [11, с. 62].

Вважаємо, що конструкція санкції за злочин, передбачений ч. 2 ст. 321 КК, потребує оптимізації і з інших міркувань. Зокрема, на нашу думку, значний розрив між видами покарання, передбаченими у аналізованій санкції, – штрафом (що перебуває на першій «сходинці» в системі покарань) і позбавленням волі на певний строк (що перебуває на одинадцятій «сходинці» в системі покарань) – не свідчить про вдалу диференціацію кримінальної відповідальності.

Крім того, при призначенні винному покарання за цей злочин може виникнути ситуація, коли суд буде змушений застосувати найбільш суворий вид покарання, зазначений у санкції ч. 2 ст. 321 КК, лише тому, що штраф або інші види покарань з урахуванням положень статей 53, 56, 57 КК він не зможе призначити певній категорії осіб, наприклад, у разі призначення покарання особі, що досягла пенсійного віку. За відсутності альтернативи суд має призначити цій особі лише покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років. Однак це не завжди відповідатиме ступеню тяжкості вчиненого злочину, особі винного, обставинам, які пом'якшують (чи обтяжують) покарання. Це, у свою чергу, змусить суд звільнити винного від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК).

Зазначене повною мірою стосується і санкції за злочин, передбачений ч. 1 ст. 321 КК України. Варто також враховувати, що близько половини із засуджених за цей злочин є особами працездатного віку, які, однак, не працюють і не навчаються. Це певною мірою обмежує можливість застосування до них покарання у вигляді штрафу і змушує суд призначати покарання у вигляді позбавлення волі. Вважаємо, що альтернативою такому підходу було б закріплення у санкції за злочин, передбачений ч. 1 ст. 321 КК, покарання у вигляді громадських робіт.

З урахуванням наведеного пропонуємо санкції за злочини, передбачені частинами 1, 2 ст.

321 КК, викласти в іншій редакції. Санкцію ч. 1 ст. 321 КК можна сформулювати у такому вигляді: «караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк». Санкцію ч. 2 ст. 321 КК потрібно викласти у такій редакції: «карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років чи без такого».

3. Певні вади, пов'язані із конструюванням санкцій спеціальних кримінально-правових норм, має також санкція за злочин, передбачений ст. 323 КК.

Вище зазначалося, що ця норма є спеціальною щодо ч. 2 ст. 315 КК (схиляння неповнолітніх до вживання наркотичних засобів). Водночас у цьому контексті варта уваги і норма про відповідальність за схиляння до вживання одурманюючих засобів (ст. 324 КК).

За об'єктивною стороною зазначені склади злочинів майже не відрізняються. Під *схилянням неповнолітнього до вживання наркотичних засобів або психотропних речовин* (ч. 2 ст. 315 КК) необхідно розуміти будь-які умисні ненасильницькі дії, спрямовані на те, щоб збудити в такої особи бажання чи добитися від неї згоди вжити їх хоча б один раз (умовляння, пропозицію, пораду, переконання тощо). *Спонування неповнолітнього до застосування допінгу* (ч. 1 ст. 323 КК) – це будь-які умисні дії, спрямовані на те, щоб збудити у неповнолітньої особи бажання застосувати допінг чи добитися від неї згоди застосувати його хоча б один раз (умовляння, пропозиція, порада, переконування, примушування, погрози, застосування насильства, шантаж тощо). *Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів*, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами (ст. 324 КК), – це будь-які умисні дії, спрямовані на те, щоб збудити в неповнолітньої особи бажання чи добитися від неї згоди вжити їх хоча б один раз (умовляння, пропозиція, порада, переконування, примушування, погрози, застосування насильства тощо) [12, с. 884, 898, 900].

Основна відмінність зазначених складів злочинів полягає у характеристиці речовини, до вживання якої схиляється потерпілий. Залежно від цього диференціюється відповідно і кримінальна відповідальність за незаконні дії. Так, схиляння неповнолітнього до вживання *наркотичних засобів або психотропних речовин* (ч. 2

ст. 315 КК) карається позбавленням волі на строк від 5 до 12 років; схилення неповнолітніх до вживання *одурманюючих засобів* (ст. 324 КК) – обмеженням волі на строк до 3 років або позбавленням волі на той самий строк; спонукання неповнолітнього до застосування *допінгу* (ч. 1 ст. 323 КК) – штрафом до 50 НМДГ або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

Отже, за логікою законодавця, спонукання неповнолітнього до застосування *допінгу* є менш суспільно небезпечним, ніж схилення неповнолітнього до вживання інших шкідливих для здоров'я неповнолітнього речовин. Однак результати досліджень, проведених українськими науковцями, свідчать про те, що негативні наслідки для здоров'я людини від застосування допінгових засобів дорівнюють негативним наслідкам немедичного вживання наркотиків [8, с. 16]. Зокрема, серед допінгових препаратів і допінгових методів, що використовуються у спорті, особливу небезпеку становлять анаболічні стероїди (речовини, котрі збільшують м'язову масу і фізичну силу). Зловживання анаболічними речовинами має шкідливі соціальні наслідки. Вживання значних доз цих речовин чоловіками порушує функції ендокринної та статеві системи, збільшує молочні залози, підвищує кров'яний тиск, викликає головний біль і носову кровотечу, розлад функцій печінки, алергічні реакції і навіть руйнує систему імунного захисту організму. У жінок від них настає вірилізація – понижується голос, зменшуються груди, виникає чоловіча лисина, росте волосся на обличчі, на руках і ногах. Порушення фізіології у дітей проявляється, зокрема, у тому, що вони не можуть досягти природного зросту. Існує також небезпека формування фізичної і психічної залежності організму людини внаслідок вживання великих доз анаболічних стероїдів [12, с. 897–898].

За таких негативних наслідків, що настають для здоров'я споживача допінгу, покарання, встановлене за злочин, передбачений ч. 1 ст. 323 КК, видається надмірно ліберальним і не відповідає характеру та ступеню суспільної небезпеки цього злочину. Законодавче рішення щодо пеналізації цього злочину, як слушно зауважує О. І. Петренко, скоріше нагадує не кримінально-

правовий, а адміністративно-правовий вплив на винного [8, с.16].

Водночас при вдосконаленні законодавства необхідно враховувати і мету, яку зазвичай переслідує особа, що спонукає неповнолітнього до застосування допінгу, – досягнення спортивних результатів потерпілим. Вона, на нашу думку, на порядок відрізняється від мети вчинення дій, передбачених ч. 2 ст. 315, ст. 324 КК. З урахуванням наведеного пропонуємо санкцію ч. 1 ст. 323 КК доповнити такими словами «...або обмеження волі на строк до двох років».

4. Очевидно потребує певних коректив і санкція за злочин, передбачений ч. 4 ст. 323 КК, яка встановлює відповідальність за дії, передбачені частинами 1, 2, 3 цієї статті, якщо вони заподіяли істотну шкоду здоров'ю потерпілого або інші тяжкі наслідки.

Істотною шкодою для здоров'я або іншими тяжкими наслідками можуть бути визнані, зокрема, середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження, самогубство потерпілого, навіть його смерть. Ці наслідки мають настати саме від застосування неповнолітнім допінгу. При цьому, ставлення винного до настання таких наслідків має бути необережним [12, с. 899].

Зазначимо, що санкція за аналізований злочин передбачає позбавлення волі на строк від 3 до 8 років. Видається, що, конструюючи санкцію за цей злочин, законодавець не врахував тієї обставини, що за необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК) встановлено як максимальне покарання – обмеження волі на строк до 2 років, а за вбивство через необережність (ч. 1 ст. 119 КК) – позбавлення волі на строк 5 років. І лише за вбивство двох або більше осіб, вчинене через необережність, максимальна межа позбавлення волі дорівнює 8 рокам.

Враховуючи наведене, вважаємо, що санкція за злочин, передбачений ч. 4 ст. 323 КК, є невинуватою суворою. Тому пропонуємо викласти її зміст у такій редакції: «карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до шести років».

Отже, на підставі аналізу санкцій за злочини проти здоров'я населення, що межують із незаконним обігом наркотиків, можна зробити висновок про те, що проблема пеналізації (депеналізації) цих діянь залишається досить актуальною.

1. Владимиров В. А. Преступления против общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения : учебное пособие / В. А. Владимиров, П. Ф. Гришанин. – М. : Изд-во ВШ МООН РСФСР, 1962. – 71 с.

2. Дурманов Н. Д. Уголовная ответственность за преступления против общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения / Н. Д. Дурманов ; [отв. ред. В. Д. Меньшагин]. – М. : Госюриздат, 1962. – 62 с.

3. Матьшевский П. С. Ответственность за преступления против общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения / П. С. Матьшевский. – М. : Юрид. лит., 1964. – 158 с.

4. Ефимов М. А. Борьба с преступлениями против общественного порядка, общественной безопасности и здоровья населения / М. А. Ефимов. – Минск : Вышэйш. школа, 1971. – 234 с.

5. Смитиенко В. Н. Уголовно-правовая охрана здоровья населения в СССР / В. Н. Смитиенко. – К. : Выща школа. Головное изд-во, 1989. – 243 с.
6. Литвин О. П. Кримінально-правова охорона громадської безпеки і народного здоров'я : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О. П. Литвин ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 1999. – 46 с.
7. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони : монографія / Є. В. Фесенко. – К. : Атіка, 2004. – 280 с.
8. Петренко О. І. Кримінальна відповідальність за спонукання неповнолітніх до застосування допінгу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О. І. Петренко ; Академія адвокатури України. – К., 2005. – 20 с.
9. Дзундза В. В. Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В. В. Дзундза ; Націон. юрид. академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2005. – 20 с.
10. Горох О. П. Проблеми конструювання санкцій спеціальних кримінально-правових норм / О. П. Горох // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». – 2009. – Юридичні науки. Том 90. – С. 94–98.
11. Кругликов Л. Л. Использование средств законодательной техники при регламентации процесса применения наказания / Л. Л. Кругликов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики : Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. – К. : КІВС, 2004. – № 9. – С. 57–64.
12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. – 6-те вид., переробл. та доповн. – К. : Юридична думка, 2009. – 1236 с.

O. Gorokh

PUNISHMENT FOR CRIMES AGAINST HEALTH OF POPULATION, WHICH BORDER ON A DRUG TRAFFICKING

In the article punishment questions for crimes against health of population, which border on a drug trafficking are analyzed. The basic attention is devoted the review of lacks of sanctions for these crimes and to definition of ways of their perfection.

Keywords: punishment; sanction; crimes against health of population, which border on a drug trafficking; punishment for crimes against health of population, which border on a drug trafficking; sanction for crimes against health of population, which border on a drug trafficking.